

České a německé národní hospodářství v Čechách.

Orientační nástin. Pro revui »Sonderjydske Aarboger« 1903

napsal JUDr. **Josef Gruber.**

Co zde vylíčiti chci, jest národní hospodářství národa politicky nesamostatného; národa, který od mnoha již staletí má v této zemi společné bydliště s osadníky německými, naproti těmto svým sousedům v zemi nijakou celní nebo i jen správní hranicí není uzavřen, jimi namnoze je prostoupen a sám je tu a tam, zejm. hromadně v baňských a průmyslových okresích proniká, který však též spolu se svými sousedy v království Českém již téměř 150 let tvoří s ostatními zeměmi rakouskými jednotný obvod hospodářský se společnou celní hranicí, společnou tržební a jinakou hospodářskou politikou a — s některými výjimkami — i se společným zákonodárstvím hospodářským vůbec.

Jaké jsou tedy dějiny vývoje národního hospodářství českého národa a — protože dějištěm národně-hospodářského zápasu není zemědělství, nýbrž výlučně průmysl — jak vyvíjel se český a německý průmysl v Čechách, jaký jest jejich vzájemný poměr v přítomnosti, které tendence budou se asi v tomto poměru uplatňovati v budoucnosti?

* * *

Středověká forma průmyslové výroby, řemeslo, nedostala se — jak naproti dřívějším tvrzením uznávají dnes sami hospodářští historikové němečtí — do Čech nikterak teprv s německými přistěhovalci, nýbrž byla velmi dobře známa již staré společenské organizaci českého národa. Při dosti stejnoměrném rozložení měst po

území českého státu, jakož i při vzájemné jich uzavřenosti, při nedostatku dopravních cest a prostředků a při skrovném rozvoji obchodu, vůbec pak při středověké hospodářské organizaci, na místní výrobě a místním odbytě se zakládající, musilo by se již deduktivním způsobem vyvozovati, že řemeslnické živnosti v městech se zámožnějším okolím, t. j. v úrodných krajích s výnosným zemědělstvím, zastoupeny byly daleko četněji a rozmanitěji a že příslušníci jejich nutně těšili se blahobytu značně většímu, nežli v méně úrodných krajinách horských.

Vskutku vystupuje české řemeslo hned v prvních pramenech historických v X. a XI. století v dosti bohaté rozmanitosti, vyvíjí se v nových obcích městských, XIII. stoletím počínajíc, ve svobodnou živnost, organizuje se v bratrstva a cechy, jež nadány bývají královskými privileji, již v druhé polovici XIII. stol. dosvědčují nám listinné prameny tak pronikavou specialisací živností, jaké v jednotlivých odvětvích průmyslových později nikdy již nebylo dosaženo.

Počátkem XV. století způsobily války husitské ovšem dočasné přerušení hospodářského rozkvětu, zároveň však též skoro úplné zatlačení živlu německého, který od doby zakládání měst — provedeného u nás z valné části osadníky německými, od českých panovníků přivolanými — v XIII. století až do bouří husitských v městském obchodě a řemesle zaujímal vynikající postavení a následkem toho tu a tam dokonce i vlády v městě se zmocnil.

Brzy však počíná českému řemeslu v druhé polovici XV. století za vladařství a později kralování slavného Jiřího z Poděbrad nová doba rozkvětu, dosahující svého vrcholu v století XVI. Zvláště český umělecký průmysl, zejm. zlatnictví, zvonařství a kovolijectví, umělé zámečnictví, řezbářství, hrnčířství, knihařství, sklářství, broušení drahokamů, hodinářství, puškařství a řada jiných živností, pro potřeby církve, nádherymilovného dvora a šlechty i zámožného měšťanstva pracujících, vytvářejí v tomto období díla, která dnes ještě patří k největším ozdobám umělecko-průmyslových muzeí domácích i cizozemských.

Mnohé české výrobky docházely čilého odbytů i mimo hranice vlasti, a bylo jen málo průmyslových odvětví, v nichž překonán byl výrobek domácí lepším materiálem nebo lepší pracovní technikou ciziny.

Spojení zemí koruny české se zeměmi rakouskými, r. 1526 nastalé, mělo po dlouhou dobu ještě povahu spojení jen vnějšího; jednotlivá království a země byly každá o sobě až do polou století XVIII. samostatným územím celním, rovněž nebylo společného zákonodárství hospodářského. Toliko opětné pronikání německých mistrů řemeslnických v živnosti obyčejné a italských i jiných cizozemských řemeslníků v živnosti umělecké objevuje se znovu patrněji od r. 1526 — bylť Čechy a Praha za vlády Rudolfa II. sídlem římského císaře a střediskem bujného mezinárodního života se všemi jeho stránkami skvělými i stinnými.

Do tohoto rozvoje — jako do veškerého politického, národního a kulturního vývoje českého národa — zasáhla osudně válka třicetiletá se všemi svými zhoubnými účinky, a čeho ušetřila válka, pohltila protireformace.

Tisíce osad bylo zničeno, počet obyvatelstva ze 3 milionů stlačen na 800.000 duší, ze 151.000 selských usedlostí před válkou nebylo potom osazeno ani 80.000; obchod a průmysl, všechna řemesla a živnosti byly zničeny, stav selský sevřen nově usedlou cizí šlechtou ve jeho nesnesitelného nevolnictví se vždy rostoucími břemeny a obmezeními, umělecké poklady země vypleněny, »kacířské« knihy spáleny, nekatoličtí obyvatelé — většinou živnostníci a obchodníci — vypuzeni. Mnohé německé kraje děkují za svůj pozdější průmyslový rozkvět českým exulantům.

K sociálnímu diferencování přistoupila nyní též jazyková a národní protiva mezi jednotlivými třídami společenskými: rolník a malý řemeslník zůstal Čechem, šlechta, pokud setrvala v zemi, proniknuta jsouc živly cizími, velmi rychle se germanisovala, střední vrstvy následovaly za ní.

Jen na jediném bodě českého království vládla za první polovice třicetileté války hospodářská idyla: ve vévodství frýdlandském, na panstvích velikého vojevůdce a snad právě tak velkého praktického národohospodáře Albrechta z Valdštýna. V Jičíně, Turnově, Mnichově Hradišti, Liberci, Frýdlandě, Vrchlabí, Hostinném, České Lípě a všude na statech Valdštýnových byla vyráběna sukna i plátno, boty i punčochy a šatstvo, zbraně i střelivo, chléb i suchary pro zásobování vojska, zaváděno koželužství, výroba hedvábí a jiné živnosti, podporován obchod i doprava.

Po zavraždění Valdštýnově (1634) sdílela ovšem i tato »šťastná země« osudy ostatního království, avšak mnoho zachovalo se přece

i do budoucnosti a němečtí historikové hospodářští uznávají právem ve Valdštýnovi duševního i materiálního zakladatele průmyslu ve převážnou většinou německém kraji severočeském.

* * *

Do těchto poměrů vsáhl od druhé polovice XVII. století a ještě více od nastoupení Marie Terezie (1740) stát, merkantilistickými ideami a snahami ovládaný, aby zavedením manufaktur zaopatřil domácímu obyvatelstvu slušný výdělek, zabezpečil domácím surovinám lepší využití v samém tuzemsku, udržel v zemi peníze, které by jinak odplývaly ze země za výrobky cizozemské, a aby tímto způsobem zvýšil počet a daňovou sílu tuzemského obyvatelstva.

Tento nový průmysl — který nebyl již vypočten na skrovný odbyt zákaznický po způsobu řemeslnickém, nýbrž na trh vzdálenější, ve smyslu merkantilistických zásad co možná cizozemský, t. j. na export — nebyl proto též podmíněn vydatnou místní spotřebou, nýbrž co možná lacinou výrobou, t. j. předpokladem jeho nebylo již koupěschopné obyvatelstvo blízkého zámožného okolí, nýbrž chudé, se skrovnou mzdou spokojené obyvatelstvo horských krajů severočeských.

K tomu ještě přistoupilo, že četná odvětví průmyslová našla právě v těchto částech země podmínky, následkem poměrů přírodních nebo dějinného vývoje pro své další prospívání příznivější.

Leckterá z těchto odvětví průmyslových byla — jakožto za tehdejšího stavu techniky ryzí manufaktury — pouze kupeckým organisováním starobylých výrob domácích, anebo jen užitím jejich techniky na nové produkty nebo způsoby výroby (zejm. celý průmysl textilní). Pro četné jiné obory průmyslové vyskytovaly se toliko v tomto obvodu, vodními silami, lesy a nerostnými poklady od přírody bohatě obdařené, cenné suroviny a látky pomocné, na jejichž stanoviště průmysl za tehdejšího stavu dopravnictví absolutně byl vázán (na př. průmysl keramický, granátový, železářský, sklářský a papírnický). Konečně účinkovala zde též záměrná volba těch činitelů, od nichž nové hnutí za »povznesením komercie« vycházelo.

Neboť průmyslový rozvoj Čech, jako Moravy a Dolních Rakous, nebyl ve svých počátcích nikterak dílem »volně působících individuí«, nýbrž plodem dlouholeté, všestranné a velmi vydatné péče státní.

K povznesení průmyslové výroby byla totiž říše dokonalou

soustavou prohibiční pečlivě uzavřena naproti dovozu tovarů z ciziny. Uvnitř tohoto zabezpečeného odbytiště domácího byl pak hospodářský obchod snížením a později úplným zrušením obtížných cel vnitrozemských vždy více usnadňován, vznikání nových průmyslových podniků podněcováno osvobozením od daně a služby vojenské, udílením záloh — ne vždycky státu splacených — šlechtickým podnikatelům, poskytováním monopolů a premií na vzorné výrobky, jakož i na vynálezy nových strojů a způsobů výrobních, vydáváním druhdy velice zevrubných řádů výrobních, zřizováním průmyslových škol, osvobozením od vší vázanosti cechovní a pod.

Stát sám vkročil v řadu průmyslových podnikatelů a jeho příkladu následovaly především vrchnosti světské i duchovní — ve státě kapitálově málo silném byl šlechtický velkostatek s levnými pracovními silami z poddaného obyvatelstva živlem beze vší pochyby poměrně finančně nejsilnějším a k zakládání manufaktur se zajištěným trhem, se státní protekcí a finanční podporou nejzpůsobilejším.

Tak se stalo, že první továrny na sukna a bavlněné látky v Čechách založeny byly od šlechty, která vůbec položila základy velkého průmyslu v Čechách, tak že na zemské výstavě v Praze 1791 — první to průmyslové výstavě na pevnině evropské — český průmysl tak výhradně jevil se doménou vysoké šlechty zemské, že z vystavovatelů nešlechtických toliko jediná firma mohla býti označena za vynikající.

A k tomu přistupuje druhý moment: obrovská invase cizozemských podnikatelů, dílovedoucích, dovedných řemeslníků a dělníků do Rakouska, zvláště do Čech. Věru lze tu mluvit o Nemesi dějin: před sto lety oloupila náboženská nesnášlivost kvetoucí průmyslovou zemi o její nejlepší živly, ještě v r. 1652 obávala se vláda, že by povznesením obchodu a přívalem cizích živlů země šťastně rekatolisovaná upadla v nebezpečí, že by jednotnost víry v ní mohla býti porušena — nyní byl na vzdory všem tradicím náboženským jako továrník, kupec a dělník vítán každý, ať protestant ať žid, jen když přinášel do země kapitály a osobní zdatnost, a Francouzi, Nizozemci, Italové i Němci ze všech končin tehdejší římské říše přicházeli těžit u nás z podpor, které tehdy »s pravou císařskou štědrostí« byly rozděleny.

V posledních desíletích 18. století zahájeno bylo konečně období velikých technických vynálezů, které způsobily v průmyslo-

vém zaměstnání statisíců obyvatelstva takový převrat, jakého neviděly a nezažily doby dřívější ani pozdější: vynalezení stroje spřádacího a tkacího a parostroje.

Ruční přádláctví bylo u vlny, bavlny a lnu úplně vytlačeno, později bylo decimováno i ruční tkalcovství a jest blízko úplného zániku, na místo 70 měst, která měla počátkem 18. století v Čechách soukenické cechy, nastoupil Liberec jako první soukenické tovární město v Čechách.

I první desítiletí století 19. vyznamenávala se — po přechodných příznivých účincích napoleonské kontinentální svírky i zase po zhoubném účinkování státního bankrotu z r. 1811 — zavedením celého množství nových průmyslových výrobků a oborů v Čechách: vzklíčila výroba řepového cukru a vždy rozmanitější průmysl chemický, zakládány byly mechanické přádelny, tkalcovny a papírny, zaváděny umělecké mlýny, lihovary atd. — a k tomu pojil se vždy více se rozvětvující průmysl strojnický.

* * *

V této době tak mnohostranného průmyslového tvoření byl český národ teprve v počátcích svého obrození literárního a později i politického. Z výhod státní průmyslové protekce těžil výhradně živel německý, a kde snad i — arci nikterak četní — Čechové překročivše úzké meze výroby maloživnostnické dosáhli jisté vyšší posice hospodářské, přizpůsobili se rychle jazyku té vrstvy společenské, ku které se svým individuálním přičiněním byli povznesli. Hospodářský a sociální vzestup měl neodvratně v zápětí národní odcizení a — nejpozději v druhé generaci — úplné odnárodnění.

Ostatně spatřoval český sedlák, až do r. 1848 poddanstvím sevřený, i městský řemeslník, ponejvíce ve skromných poměrech živořící, uvnitř absolutistického státu, vrchnostmi a poručíkováním až přeplněného, sociální povznesení a šťastnější budoucnost svých nejschopnějších synů pochopitelně nikoliv v průmyslovém a kupeckém podnikatelství, nýbrž v dráze úřednické, kněžské a profesorské, čeští vzdělanci dodávali úřednický materiál pro všechny téměř země rakouského císařství, pro Halič jako pro Uhry a jihoslovanské země — chyběloť právě prostředí, v kterém jedině podnikatelské talenty průmyslové a obchodnické mohou vznikat a prospívat.

Beztoho silná převaha německého živlu v obchodě a velko-průmyslu byla k tomu ještě uměle všemi prostředky udržována a upevňována. V úplném zneuznání důležitosti, jakou hlavní město Praha, v ryze české krajině ležící, mělo nezbytně i pro německý element v zemi, bylo se všemožně snaženo, snížit i hospodářské postavení Prahy. Vyjímajíc první, více z politických a strategických důvodů zbudované železné dráhy Vídeň-Olomouc-Brno-Praha-Podmoklí (1845—1850) a Praha-Plzeň-Bavory (1862) byly železnice let šedesátých v Čechách vedeny veskrze s obejítím Prahy; kamenuhelný obvod kladenský a průmyslový severovýchod (Turnov, Ml. Boleslav) byly spojeny nejprve s Kralupy n. Vl., rakouská severozápadní dráha šla přes Kolín a Lysou do Děčína. Liberec a Plzeň obdržely německé vyšší státní průmyslové školy o desíletí dříve než hlavní město Praha, kde ovšem dle povahy věci možna byla pouze průmyslová škola česká, státní průmyslové školství odborné existovalo po desíletí vůbec jen pro německý lid v Čechách, v českém území byly odborné školy — i kde jich bylo nutně potřeba ku zvelebení průmyslů a uměleckých řemesel již trvajících — zřizovány teprv od let 1880tých — po převratu ve vnitřní politice rakouské, který učinil české poselstvo říšské součástí vládní majority v poslanecké sněmovně říšské rady — obchodní a živnostenské komory, r. 1850 založené, měly skoro až do polou let 80tých navskrz německé většiny, ponejvíce jen umělými volebními řády udržované, a j. v.

(Dokončení.)

České a německé národní hospodářství v Čechách.

Orientační nástin. Pro revui »Sonderjydske Aarboger« 1903

napsal JUDr. **Josef Gruber.**

(Dokončení.)

Znenáhla přistoupila však i v českém národě k literárnímu a politickému probuzení též snaha po samostatném hospodářském, zejména průmyslovém rozvoji a hospodářském osamostatnění vůbec. Hnutí roku 1848 přineslo stavu selskému osvobození od svazků poddanských, řemeslníci byli živnostenskou správou již dříve celkem svobodnickou a ještě více téměř naprosto liberálním živnostenským řádem z roku 1859 odkázáni naproti postupu kapitálu výlučně na cestu svépomoci.

Čeho především bylo potřebí, byla organisace úvěru pro malé řemeslníky a rolníky a formou, v které organisace tato byla provedena, byly t. zv. záložny, t. j. úvěrní společenstva dle soustavy Schulze-Delitzschovy se vzájemným ručením členů. První záložna zřízena byla v malém městečku venkovském r. 1858 a spravovala koncem téhož roku 2684 zl. r. m. O deset let později bylo již 153 českých záložen (z toho 123 v Čechách a 30 na Moravě) s provozacím kapitálem (vlastním i svěřeným) 12·8 mil. zl. V letech 80tých vznikly pro úvěrní potřeby rolnictva vedle společenstevních záložen t. zv. okresní hospodářské záložny, které byvše zřízeny z kontribučenských fondů, v dřívějších letech k odstranění občasného nedostatku obilí založených, nyní na základě zvláštní organisace, zemským zákonodárstvím upravené, úspěšnou činnost vyvíjely. Později přibýly i t. zv. pokladny a spolky Raiffeisenské pro úsporné a úvěrní potřeby vesnického obyvatelstva a konečně pro městské obyvatelstvo spořitelny, většinou od obcí a okresů za vlastního jich ručení

zřízené, jichž počet v roce 1900 činil v království Českém 87 a úhrnná jich aktiva 206·99 mil. zl.

Ještě více vzrostly zatím záložny společenstevní (t. zv. občanské). V roce 1900 čítalo se v celku 1344 česky zapsaných záložen, z toho 822 v Čechách, 484 na Moravě, 31 ve Slezsku a 7 ve Vídni, a sice 635 záložen společenstevních, 13 starších spolků záloženských, 124 okresní hospodářské záložny a 572 pokladny Raiffeisenské. Toliko 649 společenstevních záložen, v Jednotě českých záložen sdružených a ve statistice Jednoty vykázaných — nečítajíc tedy na př. pokladny Raiffeisenské — spravovalo v témž roce vlastního a svěřeného kapitálu přes 677 mil. korun.

Méně zdárně skončila konsumní, skladová, prodejní a výrobní družstva svépomocná, zvláště v letech t. zv. »národohospodářského rozkvětu« (1868—1873) hojně vzešlá; co se již dříve nezhroutilo samo vnitřními okolnostmi — kapitálovou slabostí, nedisciplinovaností, nezkušeností a neobratností svých zakladatelů a správců — bylo smeteno krisí z r. 1873 a hospodářskou depressí potom následovavší.

K úvěrním a úsporným ústavům přibyly nyní též první české pojišťovací společnosti a banky, v r. 1872 byla soukromým spolkem založena první Československá obchodní akademie a na přirozeném podkladě modernisovaného, ze všech právních pout vybaveného zemědělství povstal českému národu národní velkopřůmysl ve fabrikaci řepového cukru, k níž přidružilo se později za současného znenáhlého zatlačování malopodniků kapitalistické pivovarství a jejíž rychlý a imposantní rozkvět utvořil potřebný podklad pro jiné obory velkopřůmyslové, v první řadě pro strojnictví a výrobu líhu z melasy. Cukerní produkce Rakousko-Uherska — po Německu největší mezi státy řepový cukr vyrábějícími — dosáhla v kampani 1901—2 13 mil. metr. ctů.; ze všech 236 cukrovarů v říši Rakousko-Uherské nalézá se v království Českém 141 a v markrabství Moravském 56 — v celém království Uherském pouze 21 — a v Čechách jest opět české Polabí a dolní Povltaví sídlem průmyslu cukrovarnického. Ovšem nejsou veškeré cukrovary Čech v rukou českých, převaha českého živlu jest tu však nepochybná a značná.

I české pivovarství činí valné pokroky; pivní produkce Čech obnášela v provozovacím roce 1900—1 9·4 mil. hl., vývozu piva do ciziny účastní se hlavně pivovary české.

Největší pokroky vykazuje však český průmysl strojnický. První mocné impulsy dány byly tovární výrobě strojů zařizováním cukrovarů a pivovarů, jakož i výrobou strojů zemědělských pro pozvedající se výrobu rolnickou, a leckterý malý strojní zámečník povznesl se nyní na stupeň středního nebo i továrníka. Avšak kdežto dříve podnikatelé současně s dosažením vyššího stupně společenského se odnárodňovali a druhdy vyznamenáními a podobnými prostředky dřívějších německo-liberálních vlád české národnosti takorba byli odkupováni, zůstávali nyní při vyvinutém uvědomění národním zpravidla svému národu věrni — společenské rozvrstvení českého národa doznalo rozšíření národnostně uvědomělými továrníky a obchodníky.

Technické pokroky, vynalezení nejrozmanitějších druhů zboží, strojů a nástrojů, zdomácnění průmyslu elektrotechnického, výroby parních strojů a kotlů, stavba železnic, železných mostů, vagonů a lokomotiv rozšířily časem nekonečně obvod působnosti českého průmyslu strojnického a znamenité výkony českých konstruktérů zjednaly mu i mimo úzké meze otčiny — v Itálii, Španělsku, Rusku, státech balkánských — zaměstnání i vážnost. A i tam, kde podnikatelský kapitál jest německý, jsou to přece čeští inženýři a dělníci, kteří svojí výbornou zdatností založili vynikající pověst tuzemského průmyslu strojnického, a v Rakousku dosud jsou nedostiženi.

Podobně se to má s průmyslem chemickým, keramickým, sklářským a fabrikací porcelánu, ke specificky českým průmyslovým odvětvím, jejichž výrobky nalézají odbyt téměř ve všech končinách světa, náleží dále polygrafie, zejména český vynález trojbarevného tisku, výroba granátového zboží, hudebních nástrojů, vývoz uzenářského zboží, zejména proslulých pražských šunek, a j. v., v českých rukou nalézají se dále z největšího dílu průmyslové, zejména umělecko-průmyslové střední závody, tak na př. knihařství a výroba galanterního a jiného koženého zboží, nábytkové truhlářství, umělecké zámečnictví a puškařství, výroba vědeckých nástrojů a zboží zlatnického a klenotnického, výroba kočárů, velocipedů a pod. Vůbec lze říci, že zvláště kde se jednalo o umělecká řemesla, o nová průmyslová odvětví, o nové problémy technické, český inženýr a chemik a s nimi — ovšem krokem povlovnějším — i český podnikatel podnikl soutěž s technikem a podnikatelem německým a že to je především starý, způsobem shora vylíčeným vy-

pěstovaný průmysl, v kterém jsme toho času pozadu za Němci, zejména průmysl textilní.

I toto platí však toliko s obmezením ve dvojím směru. Předně jest u celé řady velkoprůmyslů, zejména u průmyslových odvětví o domácí průmysl se opírajících, podkladem česká práce, takže Němci mají zde toliko obchodnické vedení, tak na př. v pražském rukavičkářství, východočeském exportním obuvnictví, ve výrobě prádla, vyšívání a krajkářství, perleťářství, výrobě drobného zboží skleněného a kovového, v textilním průmyslu českých krajů atd.

Za druhé mají Čechové i v oněch průmyslových odvětvích, které jsou nejhlavnější doménou Němců, zvláště v průmyslu bavlněném, vlněném a lněném, dosti četné velkozávody s nejmodernějším zařízením strojovým, se sty dělníků atd., takže ve skutečnosti není jediného oboru průmyslového, v němž by nebyl spolu zastoupen i živel český.

Konečně bylo by dlužno učiniti zmínku o některých specialitách českého zemědělství na trhu světovém, jako o českém ječmeni a české výrobě sladu, o značném vývozu vajec, másla, zvěřiny, o pěstění a zužitkování ovoce, vyváženého daleko za říšské hranice, atd.

* * *

Jaký jest tedy nynější poměr živlu českého k německému v Čechách v ohledu hospodářském? Jakékoliv statistické vyšetření je zde dosud úplně vyloučeno, rakouské sčítání obyvatelstva zná pouze rozlišování obyvatelstva v Rakousku dle t. zv. jazyka obcovacího, nikoliv dle mateřského (dle národnosti), a že při každém sčítání obyvatelstva nepříslušným nátlakem na všechny sociálně závislé ztrácejí se neněmeckým národnostem v obvodech jazykově smíšených statisíce příslušníků, jest předmětem ustavičných, arci bezvýsledných stížností Čechů, jako Slovinců a j. Nadto udává se obcovací řeč toliko dle hlav, nikoli dle sociálního rozvrstvení a dle hospodářských povolání a tříd, konečně žijí obě národnosti ve spolek tak pomíšeny, že s výjimkou ryze rolnických okresů o přesném teritoriálním ohraničení sotva lze mluvíti.

Je však v tom směru veliký rozdíl: nehledíc ku dvěma jazykovým ostrovům německým na českém východě, vystupují Němci v českém obvodě pouze ojediněle, avšak hlavně jako obchodníci, majitelé továren, nájemci dvorů a pod. — v německém (z valné části teprv po třicetileté válce poněmčeném) území, speciálně

v průmyslových a báňských okresích, skládá se český živel z massy dělníků, malých řemeslníkův a obchodníků, jakož i z kněží a úředníků.

Jest jenom několik momentů ke srovnání hospodářské síly obou živelů. Z pěti obchodních a živnostenských komor v Čechách mají Němci v rukou komory chebskou a libereckou výhradně, v pražské mají v rukou volební kategorie velkoobchodu a mimozemědělského velkoprůmyslu a v plzeňské volební sbory velkoobchodu a velkoprůmyslu, kdežto Čechům náleží toliko budějovická komora výhradně a v komorách pražské a plzeňské mají většinu, opírající se o střední a malé živnosti a obchody, v Praze též zemědělský průmysl — cukerní, pivovarský, mlynářský atd. — zde samostatný volební sbor tvořící. K tomu dlužno poznamenati, že dle umělého sestavení komorních obvodů přes 850.000 obyvatelů české národnosti (celý český severovýchod) v obvodě komory liberecké, majorisováno jsouc jen o málo větším počtem (1.03 mil.) obyvatelstva německého, jest ze zastoupení v komoře úplně vyloučeno, kdežto němečtí příslušníci, přidělení k obvodům českých komor v Praze, Plzni a Budějovicích, netvoří ani šestinu českých příslušníků komorních. Zřízení šesté obchodní komory v Čechách východních, která by musila býti utvořena většinou z českých částí komorního obvodu libereckého (a dílem i pražského), setkává se s obtížemi. Tak bylo možno, že dva německé komorní obvody, Liberec a Cheb, čítají přes 284 mil. obyv. a z toho přes 900.000 Čechů, kdežto tři české obvody, Praha, Plzeň a Budějovice, i s hlavním městem království Prahou a předměstími, asi 489.000 obyvatelů čítajícím, mají celkem pouze 347 mil. obyvatelů.

S německé strany byly nedávno*) učiněny pokusy, úředně uveřejněné výsledky nové rakouské osobní daně příjmové v Čechách dělití dle národností. I s použitím zcela libovolných měřítek a předpokladů mohlo býti pouze vypočteno, že na Němce v Čechách připadá z osobní daně příjmové 57.6%, kdežto na Čechy jen 42.6% — výsledek to při naprostém nedostatku národní sociální a berní statistiky nanějděšně pochybný a pro posouzení poměrné celkové národní daňové výkonnosti a hospodářské zdatnosti skrovnou hodnotu mající, uváží-li se, že s jedné strany v německočeském území nalézají se přebohaté obvody hnědouhelné s roční těžbou

*) Článek byl psán v únoru 1902.

přes 180 milionů metr. ctů. i proslulá světová místa lázeňská, jako Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně, Teplice a j., do nichž připlývá ročně na 30 milionů korun jenom zahraničního kapitálu, a že s druhé strany máme v Rakousku též převysokou daň pozemkovou a ještě vyšší domovní daň činžovní i daň výdělkovou i že konečně veškeré přímé daně v Rakousku činí pouhých 28%, kdežto daně nepřímé plných 72% úhrnných daňových příjmů státních, nečítajíc ani veliké důchody celní, příjmy státu z jeho podniků dopravních, domén, dolů atd.

Jakýsi obraz pokroku češství ve velkém obchodě a průmyslu podává statistika voleb do obchodní a živnostenské komory pražské: ve volebním sboru zemědělského velkopřůmyslu dosáhli Čechové při volbách v r. 1896 139, Němci 19 hlasů, v ostatním t. zv. všeobecném velkopřůmyslu stoupl počet českých voličů od r. 1893 do 1896 ze 37 na 64, německých ze 111 na 116.

* * *

Jde nyní o to činiti závěry z vylíčeného vývoje. Pomíjaje intenzivní české zemědělství, můžeme říci, že český národ, který ještě před málo desítilétími neměl skoro místa v průmyslovém rozvoji, dnes dodělal se již velkých úspěchův a chystá se nových dobytí posic. Má inteligentní techniky a umělecké průmyslníky, o jejichž výkonnosti a zdatnosti česká zemská jubilejní výstava v Praze 1891 poskytla přímo skvělé důkazy. I kapitálů má český národ dosti ve svých spořitelnách a záložnách, svých bankách a jiných úvěrních ústavech a nedostatek průmyslových vzdělavacích a podporovacích ústavů státních hledí nahraditi zakládáním museí a škol, pořádáním výstav a jinými pomocnými akcemi z vlastních prostředků národa.

Čeho se národu českému k ještě intenzivnějšímu pronikání na poli průmyslovém ještě nejvíce nedostává, jest onen duch podnikatelský, který se vyvíjí obyčejně teprv jako pozdní plod dlouholetého samostatného tvoření v obchodu a průmyslu. Vytvoření takového »podnikatelského prostředí« jest předním problémem národního hospodářství českého národa.

A kde podnikatelský duch již jest, vynořuje se druhý problém: jak zajistiti nově vznikajícím, soutěži starších, dobře fundovaných závodů německých vydaným podnikům českým onu »výchovnou

ochranu«, kterou národní státy poskytují své produkci ochrannými cly, jak nahraditi jim onu pozitivní podporu, jakou moderní státy, Uhry, Rusko, Rumunsko, Italie, neméně jako merkantilistické vlády dřívějších století ve všech ostatních státech evropských svému průmyslu poskytovaly? Může vůbec býti národnostní hospodářská politika v národě, který tvoří toliko součást mnohojazyčného státu, bez určitých hranic teritoriálních, bez národní moci státní, bez celní a jiné ochrany a ohraničení naproti ostatním národnostem v jednotném obvodu státním, bez zákonů a trestů na porušení prospěchu národního?

A kdo má býti nositelem této národnostní hospodářské politiky, kdo a kterými prostředky má zakročiti, zabočí-li národohospodářská politika mnohojazyčného státu v směry, které zájmům politicky nesamostatné národnosti, v něm uzavřené, v poměru k ostatním národnostem jsou na odpor?

Otázka tato má i theoretický zájem: národní hospodářství ethnografického národa, národnostní hospodářská politika uvnitř národohospodářské politiky státní!

Vedlo by příliš daleko vyličovati, které — theoretické i praktické — pokusy k řešení těchto problémů byly již podniknuty od těch, jimž přirozený postup českého živlu ve velkoprámyslu a velkoobchodě zdá se býti příliš zdlouhavým.

Jen to bychom rádi na konec poznamenali: české snahy o utvoření vlastního průmyslu bývají od Němců prohlašovány za neoprávněné vsahování v německou državu a od mnohých Čechův opět za oplátku za jisté brutálnosti Němců, zejména za znásilňování českých minorit v krajích jazykově smíšených, za bojkotování českých obchodníků, vylučování českých živnostníků z výročních trhů v německých a smíšených městech a pod.

Neprávem; žádná soutěž nesmí býti zatracována pouze z toho důvodu, že vychází od národního protivníka, a naopak okamžité vzplanutí národního nepřátelství nebylo by nikterak bezpečným podkladem, aniž odplata za utrpené bezpráví důstojným cílem pro snahy národněhospodářské.

Cíl náš musí býti vytknut daleko výše: jest to — lhostejno, zdaž boj či mír panuje na poli jazykovém a politickém — všestranný hospodářský rozvoj a co možná největší hospodářské zmohtnutí českého národa jakožto nezbytný podklad kulturního pokroku a politického významu Čechů v Rakousku!